

***Hogyan termelődnek újra a modernitás tudásmintái Németországban? –Fókuszban
a Német Iszlám Konferencia***

Tudományos Diákköri Konferencia

Konzulens: Mendly Dorottya

Szerző: Zelenyánszky Edina Allegra

Társadalomtudományi Kar
Nemzetközi tanulmányok
Bsc. III. évf.

Tartalom

1	Bevezetés.....	1
2	Módszertan	2
3	Elméleti keretezés.....	3
3.1	Historicizmus.....	3
3.2	Biopolitika	5
3.3	Neoliberalizmus.....	7
4	Történeti áttekintés	7
4.1	A kapitalizmus keretrendszere.....	7
4.2	A vendégmunkások történelme	9
5	A Német Iszlám Konferencia bemutatkozása.....	13
6	Elemzés	14
6.1	Historicizmus.....	17
6.2	Biopolitika	18
7	Összegzés	19
8	Bibliográfia:.....	20

1 Bevezetés

Az integráció intézményéről ritkán feltételezik, hogy rasszista alapokra nyúlik vissza. A német állam mint jótékony, fejlett európai vezető tűnik fel, amihez mi kelet-európaiak gyakran felzárkózni szeretnénk. A dolgozat ezeket és ehhez hasonló ideálokat igyekszik megkérdőjelezni és megdönteni. Előfeltételezése, hogy a Nyugati világ politikai tere továbbra is modernitásbeli gyakorlatokra támaszkodik és a gyarmatosítás korából eredő tudásmintákat termel újra. A kérdés az, hogyan történik mindez.

A kutatás központjában a Német Iszlám Konferencia (Deutsche Islam Konferenz) áll, amin keresztül a dolgozat bemutatja a világban uralkodó narratívákat. Ezeket a narratívákat a diskurzuselemzés által nyújtott módszertanon keresztül ismerteti. A diskurzuselemzés tökéletesen illeszkedik a kritikai megközelítéshez, mivel ezen módszertan pontosan azt célozza, hogy a hatalom gyakorlásának nem evidens módozataira fényt vessen. A diskurzuselemzés feltételezi azt, hogy a hatalom diszkurzív narratívák uralásával fejt ki erejét, azáltal, hogy különféle társadalmi csoportok számára ugyanazt a valóságot tünteti fel objektívként. Másrészt előfeltételezi azt is, hogy a hatalmon lévő társadalmi csoport privilegizált helyzetének hála tudja hatalmát gyakorolni, amiből következik, hogy a hatalmi gyakorlatok másik felén a társadalmilag elnyomottak csoportja található. A kritikai diskurzuselemzés pontosan ezen egyenlőtlenségekről kívánja lerántani a leplet. A dolgozat végére bebizonyosodik, hogy az uralkodó dinamikák továbbra is a gyarmati rendszerek és a modernításban kialakult hatalmi gyakorlatok, elméleti síkok alapján gyakorolják hatalmukat.

A dolgozat első felében ismertetem azokat a (dolgozat szempontjából legalábbis) alapvetéseket, amelyek összereedményeként alakult meg maga a Konferencia. Elsőként a historicizmus fogalmát taglalom, amit összekapcsolok a Kelet-Nyugat lejtő elképzelt terével. Másodjára taglalom a biopolitika fogalmát, létrejöttének okait és az aktualításban való megnyilvánulásait. A biopolitikával való kormányzást elhelyezem a most uralkodó neoliberális rend keretei közé. Szintén ebben a fejezetben térek ki az állampolgári jogok és emberi jogok közötti résre, amely a neoliberalizmus által még kiszolgáltatottabbá teszi a bevándorlók és menekültek társadalmi csoportját.

A történeti áttekintés során a dolgozat két fő aktorát, a német államot és a főleg török bevándorlók által alkotott muszlim kisebbségi csoportot a világrendszerelmélet keretein belül hozom egymással viszonyba. A kapitalizmus, nemzetállam és liberális demokrácia

háromszögét mint bevándorlókon csattanó pofon háttérokaként elemzem. Ezek után kapitalizmus-kritikus elméletek szemüvegén keresztül röviden bemutatom a Németországba érkező vendégmunkások történetét, és pár példán keresztül az állampolgári jogokhoz való hozzájutás lépéseit is ismertetem.

Végül áttérek az elemzésre: lépcsőről lépésre bemutatom a diskurzuselemzés mozzanatait, és végül a szöveg szintjén való elemzés révén ismertetem az addig bemutatott narratívák és hatalomgyakorlási praktikák kikristályosodását, mintegy bizonyítékul az általam prezentált narratívák dominanciájára.

A dolgozat írásában limitált a Konferencia honlapjának elérhetősége: az anyagok nagy része németül van jelen, és én nem beszélek olyan szinten németül, hogy nagy mennyiségű anyagot tudtam volna feldolgozni. Ezen felül a dolgozat írása közben rábukkantam Luis Manuel Hernández Aguilar (2018) könyvére, ami hasonló irányban íródott, mint jelen dolgozat.

2 Módszertan

A dolgozatot még az írás kezdete előtt a globálisan uralkodó, történelmileg alakuló narratívák metszetében vizionáltam. A Német Iszlám Konferenciára úgy tekintek, mint az eddigi történelmünk produktumára, ami különböző hatalmi dinamikák, domináns nézőpontok eredménye. Azokat a lappangó narratívákat, melyeket az aktuálisan uralkodó hatalmi dinamikák diktálnak a diskurzuselemzés módszerével tárom fel. A diskurzuselemzés mezsgyéjén belül a dolgozat a kritikai diskurzuselemzés mentén halad.

Az elemzés főként Teun van Dijk, Norman Fairclough által teremtett eszközökkel operál, ezen felül támaszkodom Paprádi Szilczl Dóra (2018) tanulmányára. A Konferencia helyzete mind tág – azaz társadalomkutatás szintjén, mind szűk – azaz a nyelvészeti eszközök szintjén elemzésre kerül. A konstruktivista megközelítés szerint a diskurzus egyszerre alakítja, konstruálja és tükrözi magát a valóságot. A valóságra mint diszkurzív termék tekint, ami nyelvi kategóriák nélkül nem létezne. Lévéen a valóságot a diskurzusok, nyelvi termékek konstruálják, azt is előrevetíthetjük, hogy nem létezik objektív igazság sem. E ténynek az elfogadásával lehetőség nyílik alternatív diskurzusok, a fősodortól eltérő igazságok létrehozatalára: maga a diskurzuselemzés egy olyan kritikai módszertan, ami alternatív tudásminták létrejöttére akarja felhívni a figyelmet, bebizonyítani, hogy a mainstream narratíva által diktált valóság, ami gyakran természetesnek, öröktől fogva jelenlevőnek tűnhet, vannak alternatív narratívák (Szilczl, 2018). Miért fontos megkérdőjelezni az uralkodó ideológiákat, narratívákat,

gondolkodási kereteket? Mert hiába a mainstream narratívákat a legnagyobb hatalommal rendelkezőcsoportok befolyásolják. Van Dijk (2001) a társadalom feletti hatalmat úgy jellemzi, mint a csoportok azon képességét, mely által képesek más csoportok gondolkodásmódját, cselekedeteit kontrollálni. A hatalom előfeltételez bizonyos előnyöket, privilégiumokat, amiből következik, hogy a privilégium és előnyök nélküli csoportok hátrányban részesülnek, elnyomás alatt vannak.

A kritikai diskurzuselemzés célja mindig az egyenlőtlenségek leleplezése és az elnyomás tudatosítása az elnyomott csoportokban. Továbbá törekszik arra, hogy a hatalom által irányított uralkodó diskurzusok ne szoríthassák ki az eltérő alternatívákat, mert ahogyan Michel Foucault megfogalmazta: egy ideológia akkor működik, ha az alternatív nézőpontok marginalizálódnak (Foucault, 2004 in: Szilczl, 2018).

3 Elméleti keretezés

A következő részben bemutatom és definiálom azokat az elméleti keretrendszereket, ideológiai síkokat, melyek egyrészt ideológiai háttérként szolgálnak a domináns politikai szereplők kezében, másrészt megágyaznak a jelenleg uralkodó hatalmi struktúráknak, és ezen struktúrák legitimitást képző alapjául szolgálnak. Elsősorban a kapitalizmus és a világrendszer által elrendezett világot tartom fontosnak bemutatni, mivel egyetértek a marxista megközelítéssel, mely szerint a politikai működés alapja a gazdasági rendszer; majd - mivel véleményem szerint a historicizmus a kapitalizmus különböző „fejlettségi” szintjeiből fakad –, a historicizmus fogalmát tisztázom. Mind a kapitalista termelésen alapuló gazdasági különbségek, mind a historicizmus alapján felállítható egy Kelet és Nyugat ellentétpár, amit a későbbiekben a historicizmus kapcsán fejtek ki. A dolgozat ezután a Foucault-i biopolitika, biohatalom, mint hatalomtechnikai eszköz születését és működését mutatja be.

3.1 Historicizmus

A historicizmus felismeri a haladás és fejlődés mítosz jellegét, rávilágít arra, hogy a fejlődés és progresszió fogalma csak a modern állam és a kapitalista termelés keretein belül értelmezhető, és rávilágít arra is, a fejlettség narratíva hogyan vezet strukturális elnyomáshoz. A historicizmus magyarázata során főleg Dipesh Chakrabarty, Judith Butler, Melegh Attila és Luis Manuel Hernández Aguilar műveire támaszkodom.

Mindaz, amit fejlettnak nevezni szokás Európa, majd Észak-Amerika és Nyugat-Európa

központú, ami önmagát tekinti a fejlődés csúcsán lévőnek, de globális szinten akar terjeszkedni. A fejlettség olyan történelmi elemekre támaszkodik, mint az Európában kialakult teológiai, intellektuális hagyományok, amelyek nélkül a bürokrácia, kapitalizmus nem nőhetett volna ki magát. Paradox módon huny szemet afelett, hogy a világ más pontjain eltérő kulturális, vallási, intellektuális utak alakultak és a világ polgáira szekuláris és egyetemes vízióként tekint (Chakrabarty, 2007), ami elfedi a társadalmak közötti milliányi kulturális, vallási, történelmi különbséget. A felzárkózásra természetesen lehetőséget nyújt, azonban szükség van némi transzformációs időre, amit Chakrabarty a „történelem várótermének” nevez (Aguilar, 2018). Az integrációs lépések legitimitás alapjául ezen a lineáris idősíkon való mozgás, „haladás” szolgál. De maga az integráció fogalma is kirekesztésen alapszik, hasonlóan a felzárkózás elképzeléséhez. Mindkettő feltételez egy mércét, amin emberek, országok és régiók mozognak. Melegh Attila ezt nevezi Kelet-Nyugat lejtőnek. Hasonlóan, a historicizmust is lehet úgy értelmezni, mint egy vonalzót, ahol a távolság a kultúrák közti fejlettséggel egyenlő (Chakrabarty, 2007). Melegh a historicizmus vonalzóját osztja fel Kelet és Nyugat lejtőjén, és mikor ezen lejtőnek diszkurzív leképződéseire támaszkodunk, végpontok alakulnak ki, amelynek felsőbbrendű végén a civilizáció ül, legalul pedig a barbárság. Ezek a diszkurzív struktúrákban is megjelenő keretek azonban nem vonatkoztathatóak állandósult földrajzi egységekre, a Nyugat kivételével (Melegh, 2006). A felzárkózás és az integráció olyan lépések, melyek feltételezik a Másik alsóbbrendűségét, de némileg leereszkedően teret adnak a vélt történelmi lemaradások behozására. Melegh ezt a terminológiát főként Európa tagolásának érdekében használja, azonban úgy gondolom, globálisan is értelmezhető és használható. Ha tehát a történelem illetve civilizáció várótermét ezen a lejtőn értelmezzük, kirajzolódhatnak mind régiók, országok és embercsoportok. A dolgozat szempontjából a bevándorlók és menekültek csoportja és „a Nyugat” közti interakció vizsgálatánál alkalmazható ez a rendezési keret.

A historicizmus időbeli szerkezet azt mondja, „először Nyugaton, majd máshol” (Chakrabarty, 2007, p. 6, saját fordítás). Judith Butler nevezi szekuláris időnek azt a síkot, ami önmagát azért tartja legitimnek, mert előfeltételez egy premodern idősíkot (Amir-Moazami, 2011). A történelmi idő válik a kulturális fejlettség mértékévé, tehát egy ipari forradalom ugrást feltételez a fejlődés síkján (Chakrabarty, 2007). Butler úgy fogalmaz: „A hegemon haladás-felfogások önmagukat egy premodern idősíkkal szemben fogalmazzák meg, mely idősíkot saját legitimációjuk célzatával termelik.” (Butler, J. 2008., saját fordítás). Ez alapján a fejlődés síkjára lineáris időként tekinteni egyszerű, amin a zérust a modernitás kezdete jelölheti. A zérus előtt

helyezkednek el a premodern társadalmak, maguk a nyugati államok pedig a modern társadalmakat képviselik a fejlődés útján. Ebben a temporalításban azokat, akik nem a tartoznak, vagy nem illeszkednek a nyugati értékrendszer által elfogadott keretbe, vagy tudvalevően más kultúrkörből származnak, megilleti az elmaradottság, fejletlenség, civilizálatlan, barbár címszó - lásd: fejlődő országok. Butler figyelmeztet, a liberális demokráciák nyújtotta fejlődés a szexuális szabadság terén könnyen átfordulhat anti-izlám gyakorlattá (Butler, 2008). Más szóval, a liberális feminizmus által nyújtott szabadságjogok a fejlettség mércéjévé válnak: aki elfogadja a homoszexualitást, az képes a modernitás idősíkjában élni. Itt felmerülhet a faji, nemi és osztály alapú elnyomások vetélkedése, és az a kérdés, hogy az európai, liberális értékrend egy bevándorlóval szemben mit tart értékesebbnek? Abban az esetben, ha a progresszív szabadságot arra használják, hogy Európa szekuláris és fehér maradjon (Butler, 2008) a szabadságjogok ezen fogalma ismételten betagozódik olyan elnyomó struktúrákba, amelyek alapvetően faji és kulturális alapon különböztetnek meg. Továbbá Aguilar többször említi David Theo faji alapú historicizmusát. Goldberg szerint azok a rezsimek, amelyek fajilag historizálóak, érettségük és fejlettségük szempontjából történelmileg megkülönböztetve tekintenek azokra a szubjektumokra, akiket alsóbbrendűnek tituláltak. A rasszista historicizmus tehát a faji jellegek alapján különböztet meg és kategorizál testeket, kultúrákat és vallásokat (Goldberg, 2002, In: Aguilar, 2018).

3.2 Biopolitika

Michel Foucault arról ír, hogy a modern állam megváltoztatja hatalomgyakorlásának milyenségét, és már nem a halál, hanem az élet ura (Foucault, 1976). A hatalom, ami addig a szuverén jogi alanyai feletti uralmát a halál intézményével gyakorolta, átrendeződött az élet színterére, és az életért lesz felelős, ami által hozzáférést szerez az emberi testhez (Apatinga, 2017). Az állam hatalomgyakorlása átcsúszik a fegyelmezés társadalmából az ellenőrzés társadalmába, aminek az átmenete a második világháború után teljesedett be (Deleuze, 1990). A hatalommal való visszaélés kiküszöbölésére nem a fegyelmezés fenyegetései, hanem az ellenőrzés szolgál, tehát a hatalom birtoklásának feltétele a más emberek cselekedetei és nézetei feletti ellenőrzés képessége. Foucault a hatalom eszközeinek átalakulását a büntetés történetén keresztül mutatja be, és a váltást helyét a 18. század közepére helyezi, amikor a büntetés kerül az igazságtevés helyére. Az addig nyilvános igazságtevés, bosszúállás motívumát felváltja az a humanista gondolkodásmód, ami a bűnre, mint a társadalmi szerződés megszegéseként tekint. Ez a szemszög pedig immár egy moralizáló büntetést és a javulásra való lehetőség garanciáját

követeli. A börtönben az alapvető cél a viselkedés megreformálása, mind a test, mind a lélek szintjén. Ez az a váltás, mikor a test és lélek megszállásán keresztül a viselkedésre akarnak hatni (Olay & Ullmann, 2011). Foucault párhuzamot von a lekipásztor és a modern állam között, az utóbbinak az üdvözülést (jólétet, biztonság, védelem) azonban evilági életben kell teljesítenie (Bókay, 2002). Azonban Foucault szerint az állam célja itt már nem a jólét vagy uralkodói hatalom fenntartása, hanem az állam öncélúan önmagát akarja fenntartani (Olay & Ullmann, 2011). A modern állam a munkaerő és a népesség kontrollálásával tartja fenn önmagát, amihez az ember manipulációja egy eszköz. A manipuláláshoz információra, adatokra van szüksége, ismernie kell vágyait és félelmeit. Erre nyújt teret a fejlődő orvostudomány, demográfiai adatokat mérő statisztikai adatok elérhetősége. Az új módszerrel működő állam kórházak, iskolák, pszichiátriák, börtönök működtetésén keresztül intézményesíti az ellenőrzést és a megfigyelést: születési és halálozási mutatóit figyelve be is avatkozik akár, a termelékenység növelése érdekében (pl. a 18. században a halál kiirtására egészségügyi fejlesztésekbe kezd, hogy a járványokat megszüntesse, illetve népességnövelő propagandát indít). A hatalomgyakorlás tárgyává az emberi test válik, az állam a test biológiai funkcióin gyakorolt kontroll és fegyelmezéssel igyekszik fenntartani önmagát. Foucault ezen a mechanizmusok összességét nevezi biopolitikának (Foucault, 1976).

A biopolitika és a bevándorlók, menekültek kapcsolata több szempontból különleges. A kettő kapcsolata az emberi lét értelmezéseivel vezethető vissza. Az ókor óta elkülönül a *zoe* és a *bios*, azaz a pusztán biológiai és az eredendően politikai létforma (Mendly, 2020). Ez a megkülönböztetés a jog terén az emberi és az állampolgári jogok mentén határolódik el. Az állampolgári jogok a modern nemzetállam idején *ius soli*, azaz a születés helye által nyertek érvényt. Ez viszont jelentős problémákat jelentett és jelent is, amire a menekültek és bevándorlók első és második világháborút követő megnövekedett jelenléte világít rá: az emberi jogok és a polgári jogok között egy rés van, és amibe beleesik a menekült és a bevándorló is. A rés pedig nem más, mint a *zoe* és *bios* közti különbség: míg a menekült rendelkezik emberi jogokkal, politikai jogokkal nem bír (Agamben, 1998). A biopolitikához az emberi és állampolgári jogok közti különbség pedig szorosan kapcsolódik, hiszen a liberális demokráciákban az állam és polgár közötti kapcsolat egy oda-vissza kapcsolat, ahol a két oldal kölcsönösen függ egymástól, érdekeiket egymástól függetlenül nem tudják érvényre juttatni. Azonban a menekült nem tud a szuverén legitimációs forrásaként funkcionálni, lévén politikailag nem létezik. Az állam számára ezért elveszíti politikai jelentőségét, és direkt módon nem is fogja tudni alkalmazni rajta a biopolitika eszközeit. A menekült helyzetét Agamben

„homo sacer”-nek nevezi (Mendly, 2020): valaki, aki megölhető, de nem feláldozható (Agamben, 1998). Abban az esetben, ha egy menekült csoport maradása várhatóan hosszú távra szól, letelepedést is jelent, az állam kétféleképpen érvényesítheti érdekeit: teret ad az állampolgári jog megszerzésére vagy marginalizálja őket, hogy kitaszítottá váljanak.

3.3 Neoliberalizmus

Szeretném röviden a neoliberális rend szerepét megemlíteni, mivel hatásai minden embert érintenek, így a dolgozat bármely társadalmi csoportról is szólna, fontos lenne a neoliberális keretbe helyezni állapotukat. Az állam neoliberálissá alakulása során a jóléti állam helyére teremti a munka társadalmát (Wacquant, 2012). Így ami korábban a jóléti állam által, állampolgári jogon garantált juttatás már a munkavégzéshez vinkulálódik. A neoliberalizmus emberre és az emberi élet minden aspektusára a piaci folyamatok szemüvegén keresztül tekint. A neoliberalizmus rend hatására az államok demokratikus ereje is csökken, hatáskörük csorbul, míg a korporációk, multik jogkörei egyre nőnek, azonban felülvizsgálhatóságuk messze a demokratikus államokétól, így emberek tömegei válnak könnyen kizsákmányolhatóvá (Monbiot, 2017). A bevándorlók egy sérülékeny, kiszolgáltatott társadalmi csoportot alakítanak, akiket a neoliberális rend rendszerint munkaerejük kihasználása révén zsákmányol ki.

Felmerülhet a kérdés: hogyan köthetőek össze a biopolitika ellenőrző mechanizmusai, az egyének tömegként való kezelése a neoliberális gazdasági renddel? Ez megmagyarázható azzal, hogy az államnak és a piacnak ugyanúgy a piac mechanizmusai alapján lüktet (Streeck, 2011), így az állam is igyekszik költségeit minimalizálni és hasznát maximalizálni, mindemellett a demokratikus legitimáció forrását fenntartani. Azért, hogy az állam olcsóbban tudjon uralkodni, olyan rugalmas szubjektumokra van szüksége, akik a lehető legkevesebb állami beavatkozással képesek ellátni önmagukat (Mendly, 2019).

4 Történeti áttekintés

4.1 A kapitalizmus keretrendszere

Szinte bármi lenne kutatási témám, kulcsfontosságúnak találnám a kapitalizmus működésének kritikai elemeit felvázolni, mivel a világ, amiben élünk a kapitalista termelési rendszer logikájára épül fel. Annak érdekében, hogy egy európai ország bevándorláspolitikáit,

integrációs terveit kritizáljam, szeretném a nemzetállam, a liberális demokrácia és a kapitalizmus működését összefüggésbe hozni. A nemzetállam és kapitalizmus viszonya vitatott, de marxista elmélkedők feltételezik, hogy a nemzetállam és a kapitalizmus igenis létezhetnének egymás nélkül, a köztük lévő kapocs nem ok-okozati (Burns, 2010). A nemzetállam maga, pedig definiálható úgy, mint a gazdagság egy adott, bizonyos kritériumok mentén elhatárolt embercsoport számára fenntartott, más csoportoktól fizikailag elhatárolt része a világnak. Ezek a kritériumok általában olyan jellegzetességek, amelyek hasonlóságot tesznek az adott csoportot: nyelvi, kulturális, történeti, etnikai közösség. A tőke államhatárokon való felhalmozása pedig a magántulajdon koncepciója és a kapitalista rendszer fúziójaként jelenik meg. A magántulajdon akkor lesz kulcsfontosságú, mikor a az alapvető létfenntartási eszközök is a piac körforgásába kerülnek. Korábban is létezett hatalmi elit, azonban előnyeit nem a megélhetéshez szükséges alapvető termékek piacosításából, hanem például hadsereg, hivatalok fenntartásából kovácsolta (Nagy, 2017). Marx szerint a kapitalizmusnak megágyazó folyamatok a 15-16. századokban, az angol termőföldeken mentek végbe. Ekkor történtek ugyanis kísérletek arra, hogy a hűbéri rendszert felszámolják. A kísérletek következtében az addigi parasztságot megfosztották az addig általuk és a hűbérúr által is birtokolt földtől, megfosztották őket a saját létfenntartási eszközeiktől és földönfutóvá, nincstelenné, proletárrá, az akkori elit számára kiszolgáltatottá tették az addigi paraszti rétegeket. Ezzel a kiszolgáltatottsággal egyidejűleg vált az addigi parasztból munkás, munkájából idővel árucikk lett (Marx, 1955). A tőkefelhalmozás századokon keresztül a nemzet határain belülre koncentrálódott, és csak a globalizációval értünk el olyan szintre, hogy az elitnek már nincs szüksége a tőkét nemzethatárokon belül tartani, hanem kialakult egy globális elit. Ha a nemzetállam/elit tőke halmozását összekeverjük a nacionalizmus leghalványabb megjelenésével, érthetővé válik, miért könnyű propagandaként használni, és gonosz bevándorlóként feltüntetni az államhatárokon kívülről érkezőket. A bevándorlás politikára hatással van egy ország gazdasági helyzete és az aktuálisan uralkodó ideológiai síkjai.

A kapitalizmus és a nemzetállam közötti kapcsolat nem feltétlenül szükségszerű, mégis, a jelenlegi világ állásában a nemzetállamnak továbbra is van akkora ágenciája, hogy összefüggésbehozható legyen a kapitalista berendezkedéssel. Marxista gondolkodók között az 1970-es években lefolytatott viták gyakran foglalkoztak azzal a felvetéssel, mely szerint a nemzetállam nem más, mint egy politikai egység, ami nemzetközi szinten igyekszik a tőkét centralizálni és koncentrálni (Burns, 2010). Azonban aktuális, globalizált világunkban a demokratikus nemzetállam szintjén történő gazdasági nehézségeket már szinte lehetetlen

nemzeti politikai közösség szintjén feloldani (Streeck, 2011). A nemzetállam céljai szempontjából azonban kulcsfontosságú a népesség lehető legolcsóbban való fenntartása, és belőle a legnagyobb profit kiérselelése. Ez a kérdés a dolgozat későbbi pontjaiban is fel fog merülni, mikoris olyan állampolgársággal, letelepedési jogokkal kapcsolatos törvénykezések kerülnek vizsgálatra, melyek a bevándorlók sorsát gazdasági termelékenységük alapján határozzák meg.

Másrészt a kapitalista termelési viszonyok és a liberális demokráciák ellentmondásait vizsgálva Wolfgang Streeck (2011) arra világít rá, hogy a demokratikus újraelosztás intézménye és a piaci mechanizmusok ugyanazokból az erőforrásokból táplálkoznak, a tőkefelhalmozás szükségletei szembe kerülnek az állampolgári jogokkal. Ez a gazdasági válsághelyzetek során kristályosodik ki igazán, mikor a nemzetállamok könnyen két szék közé eshetnek: egyfelől ki kell elégíteniük állampolgáraik jogait, másfelől a tőkefelhalmozás lehetőségét is biztosítaniuk kell. Ennek okai között találjuk többek között a merő piaci konfliktusok politikában való kikristályosodását és a választópolgárok nyomását, jóléti szolgáltatások iránti követeléseiket (Streeck, 2011). Mindezeket azért fejtem ki, mert szeretnék rávilágítani arra, hogyan lesznek a rendszer áldozatainak azok, akiket állampolgári jogaik nem léte az állam számára feleslegessé teszi őket, mindazonáltal munkaerejük ideig-óráig kihasználható. Ez a fajta kihasználhatóság és a feleslegesség kiszolgáltatott helyzetbe teszi őket. Ezen felül esetleges kulturális, faji, vallási különbségeik a többségi társadalomhoz képest alkalmasak arra, hogy a gazdasági nehézségeket jelenlétükkel magyarázzák, rajtuk csattanjanak a társadalmon belüli feszültségek.

4.2 A vendégmunkások történelme

A Konferencia létrejöttét a 20. század során bevándorolt török vendégmunkások letelepedése okozta. Ezt a folyamatot Immanuel Wallerstein világrendszer elméleti keretein belül értelmezem. A világrendszer háromfelé osztja a világot adott ország nemzetközi munkamegosztásban elfoglalt pozíciója alapján. Ez alapján léteznek centrum, fél-periféria és periféria térségek (Wallerstein, 1983). A második világháború mély gazdasági sebeket ejtett többek között Németországon is, ami lévén egy nyugat-európai centrumország, nagy gazdasági potenciállal, az USA kulcsfontosságú politikai szövetségese és gazdasági partnere, a világháborúk alatt meggazdagodott USA érdeke volt a német gazdaság felépítése. David Harvey elmélete alapján érdekében állt azért is, mert a világháborúk alatt nagy mennyiségű tőke halmozódott fel az USA-ban. Azt elkerülendő, hogy a felhalmozott tőke idővel

elértéktelenedjen, idő és térbeli kiigazításokra van szükség (Harvey, 2003). Amennyiben túlhalmozási válság alakul ki egy adott helyen, adott időben, a felhalmozott tőke több lesz, annál, amit még nyereségesen vissza lehetne forgatni a gazdaságba. A másodikvilágháború után az USA belföldi piaca túltelítődött, hála a magas ipari kapacitásainak, ez pedig a gazdaság stagnálásához vezetett. Az USÁ-nak részben arra volt szüksége, hogy termékeinek új felvásárlópiacot találjon, részben pedig arra, hogy az országban felhalmozott tőkét úgy fektesse be, hogy az a jövőben többletet termelhesen (Shen & Chan, 2018). Az 1948-ban kiosztott Marshall segély(1948-1952) megfelel mind a tér-, mind az időbeli kiigazítás fogalmának, lévén a kedvezményezett országok részesültek mind álló, mind mozgótőke befektetésben. A párhuzam annyiban sántít, hogy 1948-ban az amerikai gazdaság nem élt át válságállapotot, Harvey szerint a kiigazítások viszont a tőkefelhalmozás adta válság-állapotra születnek reakcióként. Én azonban továbbra is ide sorolom, mint példa, egyrészt mert az amerikai gazdaság áttételesen válsághoz közeli helyzetben volt, lévén a kapitalizmus világszinten gyenge lábakon állt (Shen & Chan, 2018); másrészt a tőkekihelyezés milyensége megfelel a Harvey nyújtotta definíciónak.

A saját helyzete stabilizálásával megerősítette a kapitalista gazdaságot is: a Marshall segély nyújtásával kiterjesztette érdekszféráját, a Bretton Woods-i rendszer intézményeibe bevonta a világ vezető államait, exportálta valutáját és összességében megerősítette vezető szerepét a kapitalista világ gazdaságban (Shen & Chan, 2018). Azzal, hogy például az infrastruktúra újjáépítésébe fektetett, megalapoz a későbbiekben gördülékenyen működő kapitalizmusnak (Harvey, 2003). Így történhetett az meg, hogy a második világháború utáni romokban heverő német gazdaság vendégmunkásokat invitálhatott országhatárain belülre. Más szóval az beáramló amerikai tőkének hála Németország egy tőkeintenzív, munkaerőigényes országgá avanzsált. Olyan munkásokra volt szükség, akik képesek voltak ellátni azokat az iparban végzendő feladatokat, melyeket az újonnan felvett német munkásság otthagytott kevésbé megterhelő feladatokért. Eleinte a bányák főleg erdélyi illetve osztrák származású, németajkúakat fogadtak, majd az 1950-es években a német állam sorozatosan munkaerő toborzási megállapodásokat kötött félperiféria-beli országokkal, így többek között Olaszországgal, Spanyolországgal, Görögországgal, 1961-ben Törökországgal, majd később Marokkóval, Portugáliával, Tunéziával és Jugoszláviával (Dinc, 2011). A felsorolt országokból érkező munkaerő rotációs modell alapján, anyaországuk és Németország között ingázva éltek.

1971-ben a német állam enyhítette a munkavállalás feltételein, így a külföldiek számára biztosabbá válhatott megélhetésük (Bartha, 2016). A külföldi munkaerő beáramlásának végül az 1973-as olajválság vetett véget. 1973-ban 14 millió vendégmunkás tartózkodott az országban, azonban a kitoloncolás és rotációs politikák kivitelezésének következményeként kb. 11 millióan visszatértek szülőföldjükre (Anil, 2005). Ekkor a bevándorló engedélyt házassághoz kötötték, ami egy migrációs hullámot eredményezett, lévén az addig vendégmunkásként funkcionáló (nagyreszt) férfiak elkezdtek családjukat egyesíteni, immár német földön. Azoknak a személyeknek, akik a bevándorolt és letelepedett munkások gyerekeiként születtek, immár német földön nem járt állampolgárság, csupán letelepedési engedély (Dinc, 2011).

A muszlim kérdés azért is kiemelendő, mert 1990-es évekig Németország nem tartotta magát bevándorló országnak, csupán munkaerőintenzív országgént tekintett magára, ami részben a nemzetállamhoz állampolgári joggal tartozókat volt hivatott védeni, ellátni. Azonban a (főleg) török származású vendégmunkások olyan arányban telepedtek le, egyesítették családjukat német földön, hogy az állampolgári jog több értelmet kezdett el nyerni *ius sanguinis* helyett *ius soli*-ként. Így az 1990-es Külföldiekről szóló törvénykezés megnyitotta a honosítás felé vezető jogi utat azok számára, akik családegyesítés vagy házasság révén érkeztek Németországba - ebből főleg a másodgenerációs bevándorlók szereztek előnyt. A törvény tehát egyrészt azoknak kedvezett, akik már szinte letelepedtek, illetve azoknak, akik az Európai Unió országaiban éltek és német felmenőkkel rendelkeztek. Másrészt a törvénykezés meggátolni igyekezett azokat, akik újonnan érkeztek az Európai Unió határain túlról. Ezt a megosztottságot az ország befogadóképességei limitáltságával indokolták (Tecmen, 2020), kikerülve a faji alapú megkülönböztetés vádját. Ugyanígy, mivel a külföldiek addig nem voltak elismert tagjai a német társadalomnak, integrációs politikák sem léteztek, helyette a nemzeti diskurzust a „külföldi probléma” jellemezte (Anil, 2005).

A következőkben Ayşe Tecmen és Merih Anil munkái alapján mutatom be a bevándorlókat érintő jogi változásokat 1990-től, az nemzet egyesítésének évétől kezdve. A nemzet egyesítését követően a faji alapú állampolgárság/állampolgárság etnocentrista megközelítése kevésbé volt indokolt, amit Anil a nemzetállam történelmi projektjének befejezésével indokol (Anil, 2005). 1990-ben beiktatták az úgynevezett Külföldiekről szóló törvényt (Foreigners Act), ami azoknak a bevándorlóknak nyújtott biztonságot, akik akkor már Németország területén éltek, és a nem Európai Unió területéről érkezőket igyekeztek meggátolni. A másodgenerációs bevándorlók

számára a házasság, illetve a családegyesítés jelentette az állampolgárság honosítására a lehetőséget. Azok, akik német földön külföldiek gyerekeként születtek, automatikusan kaptak ideiglenes tartózkodási engedélyt, ami a gyermek nagykorúvá válásával állandóvá vált (Tecmen, 2020), ami azonban továbbra sem vonja maga után a szavazati jogot. 1991 azok a 16 és 23 közöttiek, akik legalább 8 évig Németországban tartózkodtak és legalább 6 évig ott jártak iskolába, illetve azok, akik minimum 15 éve az országban éltek és rendelkeztek letelepedési engedéllyel kaphattak honosításhoz való jogot. Azonban a tartósan munkanélküliek, illetve a jóléti segélyezést 3 évnél tovább igénybevevők könnyen kitoloncolhatóvá váltak (Tecmen, 2020). Ez egyértelmű üzenetet jelent: aki külföldi, dolgozzék, és lehetőleg ne vegye igénybe az állam jóléti szolgáltatásait.

Amikor 1999-ben elfogadták azt a törvényt, ami automatikus állampolgárságot garantált azoknak, akik külföldi szülők gyermekeként legalább 8 évig Németországban éltek vagy legalább 3 éve már rendelkeznek tartózkodási engedéllyel, az *ius soli* elve megjelent a német nemzetiség és állampolgárság definíciója között (Anil, 2005). Egy évvel később, a 2000-ben bevezetett törvénykezés alapján azok, tudták bizonyítani nyelvtudásukat honosíthatták állampolgárságukat, akik legalább 6 évig német iskolába jártak. Ennek következményeként a honosítások 30%-kal nőttek. Az addig külügyekért felelős nemzeti biztos posztját átnevezték „migráció, menekültek és integrációnak”, ami nagyrészt szimbolikus pozíciót takart, azonban egy diszkurzív fordulatot is jelentett, ami a bevándorlók és menekültek integrációs szükségleteire volt reakció. A törvény azt is maga után vonta, hogy az etnikailag nem németek is már a politikai közösség teljes jogú tagjaivá váltak (Tecmen, 2020). Ezek a lépések érdekes módon az etnikai német bevándorlók privilegizált helyzetére is hatással voltak, a nem-német származású bevándorlók nehezteléssel tekintettek rájuk, a német társadalmon belül pedig felerősödtek a bevándorlásellenes hangok, kettéosztva a bevándorlók csoportját „külföldi németek” és „öshonos idegenekre” (Anil, 2005).

A Konferencia összehívására hatással volt az USA által meghirdetett terrorizmus elleni háború is. Az ikertornyok elleni támadások a liberális államok számára lehetőséget jelentettek a terrorizmus elleni hadviselésre, ami olyan elemeket is tartalmaz, mint kémkedés, bebörtönzés, a gyanúsaknak vélt egyének, csoportok vagy közösségek politikai kizárása. A terrorizmus elleni háborúval párhuzamosan felerősödik az iszlamofóbia, és megerősödnek az iszlám, illetve többségi közösségek közti törésvonalak (Aguilar & Ahmed, 2020). A médiában és a Konferencia során is, a többségi társadalom képviselői főként E/3-ban hivatkoznak a muszlim

szubjektumokra (Amir-Moazami, 2011).

5 A Német Iszlám Konferencia bemutatkozása

A honlap elérhető német és angol nyelven, mivel számomra az angol nyelv könnyebb, a dolgozatban is angol nyelven fogom kiemelni a diskurzuselemzés szempontjából fontos részeket.

A Német Iszlám Konferencia 2006-ban kezdte meg működését. 2006 óta 3 éves szakaszokra bontva ülésezik, így az első szakasz 2006 és 2009 között, a második 2009 és 2013 a harmadik 2014 és 2017 között zajlott. 2018-ban elkezdődött a negyedik szakasz, azonban erről csak német nyelvű cikkek születtek eddig. Az ülésezések eredményei irányelvekben, javaslatokban és informális közleményekben kerültek rögzítésre. A következő pár bekezdésben a honlap azon részét fordítottam le magyarra, ahol a honlap a Konferencia alapvető céljait, elvárásait írja le:

„A Német Iszlám Konferencia alapvető és átfogó célja, hogy fenntartsion egy rendszeres és folyamatos diskurzust a egyfelől a kormányzás minden szintje, másfelől a németországi muszlimok és képviselőik között. Ilyen fajta intézményesített dialógus 2006-ig, a Konferencia létrehozásáig nem létezett.

A Konferencia keretein belül folytatott párbeszéd célja, hogy megértésre törekedjen konkrét kérdésekben és megoldásokat találjon a mindennapi életben felmerülő problémákra, mint például az állami iskolákban folyó iszlám vallásoktatás, az iszlám teológia egyetemi oktatása, a muszlimok társadalmi jóléte és lelkészsége, mecsetek építése, valamint a muszlimellenes ellenségeskedés és az iszlamista szélsőségesesség megelőzése. A megbeszélések és konzultációk ajánlásokat, útmutatókat és hasznos tájékoztató kiadványokat eredményeztek.

A konferencia másik célja, hogy növelje az németországi muszlimokról elérhető statisztikai adatokat, aminek érdekében felméréseket is végeznek. Ennek érdekében felméréseket végeztek és tanulmányokat publikáltak, melyek a Konferencia égisze alatt jelentek meg, többek között: Muszlim élet Németországban [*Muslimische Leben in Deutschland* (Muslim life in Germany, MLD 2020)], Iszlám hitközségek Németországban [*Islamisches Gemeindeleben in Deutschland* (Islamic congregations in Germany, IGLD 2012)], és Hány muszlim él Németországban? [*Wie viele Muslime leben in Deutschland* (How many Muslims live in Germany?)].

A szövetségi kormányzat által kitűzött átfogó szakpolitikai cél, melynek eszköze a Konferencia, az, hogy egy szilárdan Németországban gyökerező iszlámot erősítsen meg. Ez azt is hivatott maga után vonni, hogy a muszlimoknak erősebb kötelezet kell kialakítaniuk a németországi élet nyújtotta valósággal; a muszlimok képesnek kéne lenniük befogadva érezni magukat a társadalomban; és láthatóbbnak kell lennie azoknak az integrációs folyamatoknak, melyek a muszlim közösségeket integrálják a vallási szervezetek és a német állam együttműködési kapcsolataiba.

A cél a német muszlimok iszlámja: egy iszlám Németországban, Németországból és Németországért. A konferencia által a szövetségi kormányzat és a többi résztvevő a társadalmi összetartozást hivatott erősíteni - tekintettel arra is, hogy a közelmúltbeli bevándorlási hullám még különbözőbbé tette Németországban élő muszlimságot, és a muszlimok közti, illetve muszlimok és nem muszlimok közti interakciók régi és új kihívások elébe néz.”

6 Elemzés

Ebben a fejezetben kifejttem, miért a diskurzuselemzés a dolgozat módszertanával elemzem a témát és pár, a Konferencián született szöveget; mindezt a korábban felsorolt elméleti keretezések szemüvegén keresztül.

Foucault szerint a politikai racionalitás célja egy olyan diszkurzív mező teremtése, ahol a hatalom gyakorlásának módja racionálisnak tűnik (Lemke, 2002). A hatalomnak elengedhetetlen tehát azt a képzetet fenntartania, miszerint a fősodor szerinti narratíva öröktől fogva igaz; a hatalom érdekeit szolgálja, ha az emberek nem látnak túl a fősodron és nem vesznek számításba alternatív narratívákat, meglátásokat, ideológiákat. A domináns ideológiák saját érdekeiknek megfelelő nézeteket igyekeznek legitimálni, illetve párhuzamosan létező ideológiai megközelítéseket próbálják kiszorítani. Foucault szerint akkor sikerül leleplezni a hatalom egyenlőtlen dinamikáit, ha az emberek számára kirajzolódik a mainstream-en kívüli alternatíva is (Szilzl, 2018). A kritikai diskurzuselemzés pedig alkalmas arra, hogy beazonosítsuk, mely társadalmi szereplőknek áll érdekében a főáramú narratívákat racionálisnak, alapvetésként felmutatni. Segítségével be lehet azonosítani azokat a szereplőket, akik a diszkurzív térre legnagyobb befolyással bírnak, akik a legnagyobb gazdasági-politikai hatalommal rendelkeznek.

Feltételezzük, hogy a tudás és az igazság nem más, mint társadalmi konstrukció (Mendly, 2017), és a valóság nem más, mint diszkurzív termék. Ilyen tekintetben a nyelv egyrészt alakítja

a valóságot, másrészt a valóság tükréként is szolgál (Szilczl, 2018). Ennek a folyamatosan alakuló valóság tettenérésére alkalmas a diskurzuselemzés, melynek sok ága közül a dolgozatban főként Teun Adrianus van Dijk és Norman Fairclough kritikai diskurzuselemzési elgondolásaira támaszkodom. Az elemzés során először elolvastam a kiválasztott szövegeket, összegyűjtöttem első benyomásaimat, igyekeztem összegezni, mit mondanak el a társadalom állapotáról, majd többszöri olvasás során igyekeztem rátalálni azokra az elemekre, amelyek historicista, rasszista értékviszonyokon alapulnak, illetve fókuszba helyeztem a bipolitikai elemekre utaló szövegrészeket. A rasszista diskurzus expliciten nehezen utolérhető a német diskurzusban tekintve az antiszemita múltat, azonban a historicizmus, Kelet-Nyugat lejtőn való megkülönböztetés és a biopolitika néhány eleme magában rejtí a rasszizmus alapvető nézeteit is, így a rasszizmust főleg ezen terminusok után kutatva véltem felfedezni. A kigyűjtött szavakat, mondatrészeket, bekezdéseket rangsoroltam az éppen hozzá tartozó elméleti kerethez.

Ahhoz, hogy a hatalom által fenntartott, befolyásolt diskurzusokat elemezni tudjuk, Norman Fairclough három szintű elemzési modellje mentén haladok. A háromdimenziós modellje segít a korábban említett diszkurzív mező kontextusba helyezésében. A szakirodalom a makroszinten történő vizsgálatot nagybetűvel Diskurzusnak nevezi, ami alatt azokat az általános normákat értjük, amik a világban való részvétel módját határozzák meg, amik a szabad és a nem-szabad közötti határvonalat húzzák. A mikroszinten, konkrét, szövegekben vagy beszédben is utolérhető nyelvi megnyilvánulásokat kisbetűvel, diskurzusnak jelöli (Gee, 1990 in: Szilczl, 2018). Fairclough a kettő közé helyezi a diszkurzív folyamatot, ami alatt a szöveg termelésének és befogadásának folyamatait érti. A Diskurzusra, mint tág kontextusként tekint, a szöveg társadalmi gyakorlatra való jelentését vizsgálja, míg a diskurzus mikroszintjén a szöveg nyelvészeti elemzését érti.

Jelen esetben a történeti áttekintés során ismerttettem olyan alapvető keretrendszereket, mint a világrendszer, kapitalizmus, neoliberális kormányzás, stb. Ezeket tekintem a legtágabb kontextusnak, ezek azok a rendek, amik legerősebben befolyásolják aktuális világunkban bármely narratívát, diskurzust. Egy nagyobb ugrással szeretném egyre szűkíteni a diszkurzív keretet: maga a Konferencia működése 2006-ban a német Belügyminisztérium indítványozására kezdődött meg. A korábban említett felfogás, mely szerint Németország nem bevándorló ország megingott, és 2006-ra már átalakult, többek között 9/11 hatására is, ami a radikalizmust és terrorizmust egyértelműen az iszlámhoz kötötte. A Konferencia hierarchikus jellegének pillére, hogy a napirendi pontokat, a meghívottak személyét az állami oldal határozza

meg, a kiadványokat az állam képviselői ellenőrzik, de mint közösen írt eredmény hivatkoznak rájuk, résszint legitimálva a munkát (Moazami, 2011). Ami a hallgatóságot illeti, a legérzékenyebbek természetesen azok a muszlimok, akik nincsenek reprezentálva. Az éppen aktuális belügyminiszter dönti el, kik legyen a meghívottak között. A Konferencia során 15 állami és 15 muszlim képviselő találkozik. A 15 muszlim képviselő közül 5 tartozik valamiféle szervezethez, 10 pedig mint nem szervezethez tartozó képviselő jelenik meg. A 15 képviselő alacsony számához képest, ahány verziója él az iszlámnak német területeken. Az iszlám szervezetek aktív részvétele magyarázható azzal, hogy a részvétel gyümölcseként kedvező jogi státuszt remélnék (Aguilar, 2018).

Németországban a képviselet általában három felé tagolódik: szakszervezetek (szubjektum: a munkások), politikai képviselet a pártokon keresztül és a vallási képviselet - ez utóbbi az, ami az iszlám vallás ügyeivel is foglalkozik. Ezért is fontos a muszlim polgárokat elsősorban úgy reprezentálni, mint muszlimokat, nem pedig muszlim állampolgárokat. A Konferencia a muszlim állampolgárokat nem mint német állampolgár, hanem muszlim szubjektum jeleníti meg gyakran (Aguilar, 2018).

Mégmielőtt áttérek a szöveg szintű elemzés részleteire, szeretném a szövegeket és saját első benyomásaimat ismertetni. Összesen három szöveget választottam ki, időrendi sorrendben ismertetem őket: először is a honlap legalapvetőbb szövegét, ahol röviden össze van foglalva miből áll a Konferencia tevékenysége, milyen céljai vannak. A második szöveg a 2008-ban megrendezett Konferencia összefoglalója, amit az Európai Bizottság publikált 2008 márciusában; a harmadik szöveg pedig egy 2010 májusában a Süddeutsche Zeitung által készített interjú Wolfgang Schäuble-val.

Az olvasás nehezebb volt, mint amire számítottam: először minden apró részletre úgy tekintettem, mint egy-egy előfeltételezésem bizonyítékára. Majd többszöri olvasásra ezek a benyomások annyira bizonytalanná váltak, hogy már szinte csak egy kedvesen, de szigorúan invitáló állami felet véltem látni. Azt hiszem harmadik olvasatra sikerült a nüanszokat észrevennem, és valóban kiszűrni mindazokat a szemantikai és tartalmi jeleket, amikkel a szavak szintjén támaszthatom alá mindazokat a kritikai pontokat, melyeket korábban kifejtettem.

6.1 Historicizmus

Első körben a felsorolt diskurzusok között megbúvó historicizmusra szeretném a felhívni a figyelmet. Ez a valóságban ott jelenik meg például, mikor a Német Iszlám Konferenciára csak szekuláris, „német” muszlimokat hívnak meg, akiket a nyugati értékrend szócsöveként használnak. A három szövegben összesen hét helyen találtam olyan nyelvhasználatot, ami történeti fejletlenség, képzelt civilizációs fokok alapján határvonalat húz a németek és muszlimok között, az utóbbi csoportot helyezve Kelet-Nyugat lejtő alsóbb felére. A historicizmust gyakran akkor értem tetten, mikor a szövegek egy-egy szókapcsolattal arra utaltak, létezik a muszlimságnak, az iszlámnak egy háziasított, német verziója. Ez kimondatlanul is arra enged következtetni, a nem német, hanem csak önmagában létező iszlám valamiféleképpen rossz. Esetenként ez a „rossz” lefordítható arra, hogy veszélyes, félelmetes. Szintén a háziasítás, nacionalizálás jele az azóta már megvalósult németországi imámok képzése. Ezzel kevésbé lesz félelmetes, idegen, kisebb a lehetőség arra, hogy abból a premodern időből való tudásmintákat prédikálja, illetve a képzés kizárólag szekularizált imámokat fog eredményezni. Meglepően explicit, mikor Schäuble úgy nyilatkozik: „Felvilágosult muszlimokat akarunk felvilágosult országunkban” (Schäuble, 2010). Ezzel nyilvánvalóvá teszi, hogy azok a muszlimok, akiket nem nevez német muszlimnak, még nem érték el a felvilágosodás által létrehozott történelmi mérőpontot. A felvilágosult német muszlimmá válás egyet jelent a szekularizációval, és ha ezt a kívánatos, szekularizált muszlim képét az olyan megnyilvánulások mellé állítjuk, ahol a kereszténység mint jól szervezett egyház, akkor tisztán láthatóvá válik a szervezetlen, Koránban hívő, ortodox muszlim elmaradottként való feltüntetése. Mindazonáltal rögtön a „történelem várótermébe” is helyezi őket, hiszen aki integrációra lehetőséget nyer, éppen a civilizációs lépcsőn halad felfelé.

Ez az elmaradottság megjelenik más diszkurzív minták során is. Arra engednek következtetni, hogy a beszélő szerint az iszlám a kulturális fejlődés egy olyan fokán áll, ami nem a *mi* időnkbe (szekuláris idő) tartozik, hanem egy *másik* idősíkon fut, ami anakronisztikus módon (Butler, 2008) emelkedik csak a jelenünkbe, ami viszont paradoxul *közös*. Ez történt akkor, mikor a muszlim testek Németországba szállították a saját idejüket, így Németország jelenébe beemelkedtek múltbéli darabkák. Egy premodern idő importálásával párhuzamosan a muszlim testek (Aguilar, 2018) megtörték az akkor épp magábafordulni igyekvő, önmagát homogén nemzetként felfogó Németország önképét.

A historicista időfelfogás gyakran tartalmaz rasszista elemeket is, én ilyennek tartom azt a

felállást, mikor két társadalmi csoportot nem egy kategórián belül különböztetnek meg. Tehát amikor az elemzett szövegek egy nemzetiséget és egy vallási közösséget állítanak egymással szembe, felmerülhet a kérdés: miért nem török és német? Számomra az ésszerű válasz az iszlámhoz kapcsolódó kulturális értékek és a németiséghez kapcsolódó kulturális értékek kapcsolódnak, amik a beszélő szerint nem egy idősíkon helyezkednek el. A muszlimok egy esernyő kifejezés, ami magába foglal törököket, szíreket, marokkóiakat, stb., akiket ezúton nem faji, hanem vallási alapon különböztet meg, habár a faj és vallás kategóriái ebben az esetben jelentős mértékben fedik egymást.

A historicizmusához hozzátartozhat az *otherizing*, mint diszkurzív gyakorlat. Ezt az aspektust a kiinduláskor nem terveztem vizsgálni, de a szövegek olvasása során számos megjelenési formájával találkoztam. Az *otherizing* jelensége többek között Said orientalizmusához köthető, mely szerint a Nyugat gyárt magának egy Keletet, ami misztikus, barbár, titokzatos, civilizálatlan – és a Nyugat saját magát a Kelet ezen képzetével szemben határozza meg magát. Nem egy legitimációs alap, mégis, a Nyugat erejét, csillogását ezzel szemben fitogtatja. Ilyen megkülönböztetésekre utal minden szövegrész, ami a muszlimokat veszélyesnek, fenyegetőnek tünteti fel, akár implicit módon is.

6.2 Biopolitika

Az utalások nehezen voltak utolérhetőek, feltehetően mert a biopolitika olyan régóta velünk van, hogy már természetesnek és alapvetőnek tűnnek megjelenési formái. A szövegek elemzése során összesen 12 olyan utalást találtam, amiben a biohatalom gyakorlása nyilvánul meg. A Konferencia monitorozó és muszlimokról statisztikai adatokat gyűjtő funkciója a szövegekben is könnyen észlelhető, talán ez a legszembetűnőbb hatalomtechnikai módszer. Ezen felül a szövegekben többször megjelennek utalások a hétköznapi élet apró szegmensei felett gyakorolt befolyásról, ami biopolitikai szempontból annyit tesz, az államhatalom a lehető legnagyobb mértékben akarja kontroll alá vonni állampolgárait. Foucault jelöli a biopolitikának azon szegmensét is, ami az emberi faj közötti kapcsolatokat kívánja kontrollálni (Aguilar, 2018). Továbbá a sokat emlegetett németországi imámok képzése is ide sorolható, mivel egy német nyelven prédikáló szekuláris imám könnyebben ellenőrizhető, átláthatóságot biztosít az állam számára, ezzel egycsapásra pedig a közösségek feletti hatalomgyakorlás is könnyebbé válik. A szekularizált imámok, az egyetemeken és iskolákban bevezetett iszlám oktatás mind tudást termelnek, olyan tudást, amit a német állam hagy jóvá. Ez a biopolitikának egy megelőző

lépése: azt feltételezván, hogy a nem német származású, arab nyelven prédikáló imámok nem szülnének kedvező muszlim szubjektumokat a német állam számára. A szövegek ritkán tüntetik fel közvetlen módon veszélyesnek, félelmetesnek az iszlámot, általa a muszlim csoportokat. Azonban indirekt módon azt sugallják, a muszlim és többségi társadalom között konfliktusok árnyéka lebeg, amiért a muszlim vallás veszélyessége a felelős. A konfliktusok nem állnak az állam érdekében, az állam érdekét a békésen dolgozó és termelő nép áll, ezért az imámok és iszlám oktatás kérdése mint megelőző lépés fejeződik ki. A test és lélek regulázása megjelenik a német állam által elfogadott tudástermelési mintákban tehát.

A politikai és vallási szféra egysége alapján az iszlám tanításai a magán és közélet minden kérdésére választ adnak. Ez egyértelműen alátámasztja, miért áll a német állam érdekében a szekularizált muszlimok képzése: elkerülendő számára, hogy egy rajta kívül álló entitás gyakorolja az élet minden szegmense felett a hatalmat, ez nagyságrendben megnehezítené a népesség feletti uralmat. Ha pedig népesség feletti uralomról van szó, akkor a biopolitika szempontjából azért is relevánsak a szekularizációs gyakorlatok, mert ezzel egységesíti, totalizálja. Ahogy az interjúban elhangzó: „... egységesíteni akarjuk a mindenkire vonatkozó elveket és szabályokat...” (Shcäuble, 2010) a hatalom totalizáló törekvéseit fogalmazza meg. A Konferencia során megjelenő aspirációk, melyek a muszlim testek transzformációi felé irányulnak, egyértelműen bizonyítják a Konferencia biopolitikai jelentőségét.

7 Összegzés

Ezen vizsgálatok mind alátámasztják azt, hogy a német állam, habár expliciten nehezen utolérhetően, mégis, a historicizmus által nyújtott civilizációs vonalzó úgy tűnik, érvényben van, a Kelet-Nyugat lejtő pedig relevánsnak bizonyul a hivatalosan nem európai társadalmi vonzatok során is. Mindazonáltal, ha a Kelet-Nyugat lejtő és a historicizmus fogalmait együttesen használjuk, megállapítható lesz az, hogy a németországi muszlimok a lejtő felfelé ívelő ágában, a történelmi váróterembe már eljutottak, azonban ahhoz, hogy „német muszlimmá” váljanak, át kell essenek a biopolitika által kijelölt szekularizációs fordulaton. Ezen fordulat a későbbiekben várhatóan megkönnyíti majd a német állam dolgát, lévén egy fokkal homogenizáltabb társadalmon könnyebb a biopolitika totalizáló gyakorlatait végrehajtani.

Az állampolgárság történetének során világossá vált, hogy a neoliberális állam hogyan használja ki az Agamben által *homo sacer* -nek nevezett társadalmi csoportokat, amik közé az akkoriban másod-harmad generációs muszlim kisebbségek is tartoz(t)ak.

Továbbá megállapítható, hogy a diszkurzív térben nagyságrenddel nagyobb befolyással bír a német állam, mint az alanyául szolgáló muszlim kisebbségi csoportok. Ez világossá válik, ha a Konferenciára elhívottakat, illetve a Konferencia által kiadott szövegeket vizsgáljuk, amik egybehangzanak és nem tartalmaznak kritikát az állammal szemben, ráadásul több ponton át a muszlimokat teszik saját beilleszkedésük sikerességéért felelőssé.

A dolgozat írása során felvetődhet a kérdés, hogy nem csupán azért kezelik-e a történelem várótermében tartózkodónak a németországi muszlimokat, mert éppen Németországban vannak? Erre nem térek ki, de feltételezem, hogy a kettő szorosan összefügg.

Ami kevésbé evidens, az az, hogy a fejkendő viselés kérdése miért nem tematizálódott részleteiben, illetve a muszlim női testek kérdése miért nem jelent meg a dolgozat által taglalt szövegekben, így a fejkendő kérdése szolgálhat inspirációként jövőbeli kutatásoknak. Ugyanígy, felmerülhetett az olvasóban az, miért nem tértem ki az iszlám alapján élő nők helyzetére és a liberális feminizmus és vívmányai – amik olyan jelenségeket terén értek el elvitathatatlan fejlődést, mint családon belüli erőszak, kényszerházasság, becsületgyilkosság, stb. – közötti ellentmondásokra és súrlódásokra. Habár a témát végtelenül érdekfeszítőnek tartom, erre nem jutott időbeli keret. A jövőben az iszlám feminizmus, a muszlim női testek és liberális demokrácia találkozási pontjának kutatására véleményem szerint érdemelne még jelentősebb kutatásokat.

8 Bibliográfia:

Elemzett szövegek:

DIK - Deutsche Islam Konferenz. (n.d.). *Objectives*. [online] Elérhető: https://www.deutsche-islam-konferenz.de/EN/DIK/Ziele/ziele_node.html [Utolsó hozzáférés: 2023. 01. 10.].

ec.europa.eu. (2010). *Conclusions of the Plenary of the German Islam Conference 2010 | European Website on Integration*. [online] Elérhető: https://ec.europa.eu/migrant-integration/library-document/conclusions-plenary-german-islam-conference-2010_en [Utolsó hozzáférés: 2023. 01. 10.].

Prantl, H. (2010). *'Der Islam ist Teil Deutschlands'*. [online] Süddeutsche.de. Elérhető: <https://www.sueddeutsche.de/politik/interview-der-islam-ist-teil-deutschlands-1.298355> [Utolsó hozzáférés: 2023. 01. 11.].

Könyv

Aguilar, L. M. H. (2018). *Governing Muslims and Islam in Contemporary Germany*. doi:10.1163/9789004362031

Chakrabarty, D. (2009) The Idea of Provincializing Europe. *Postcolonial Thought and Historical Difference - New Edition*. Princeton, Princeton University Press. Elérhető: <https://doi.org/10.1515/9781400828654>

Melegh, A. (2006) *On the East-West Slope*. Budapest: Central European University Press

Könyvfejezet

Agamben, G. (1998) *Homo Sacer: Sovereign Power and Bare Life*. California, Stanford University Press-Stanford. 75-79.

Foucault, M. (1976) *Society must be defended*. Lectures at the College de France. Szerk.: Bertani, M. & Fontana, A. Oldalak: 237-264.

Foucault, M. (1988) A szubjektum és hatalom, in: Bókay, A., Vilcsek, B, Szamosi, G. & Sári, L. (szerk.) *A posztmodern irodalomtudomány kialakulása*. Budapest: Orisis Kiadó, 396-410.

Kuhn, T. (2000) A forradalmak és a tudományos haladás. Boros G. & Geréby Gy. *A tudományos forradalmak szerkezete*-ben. Budapest, Orisis Kiadó.

Marx, K. (1955) Az eredeti tőkefelhalmozás (részletek). In: Uő.: A Tőke I. kötet. Szikra: Budapest. pp. 668-713.

Olay, Cs., & Ullmann, T. (2011) *Kontinentális filozófia a XX. században*. Budapest, L'Harmattan Kiadó. 371-390.

Said, E. (2000) Bevezető. In: Katona Á. & Gy. Horváth L. (szerk.) *Orientalizmus*. Budapest, Európa Kiadó, 1-56.

van Dijk, T. A. (2001) Critical Discourse Analysis. In: Schiffrin, D., Tannen, D. & Hamilton E., H. (szerk.) *The Handbook of Discourse Analysis*. Massachusetts, USA, Blackwell Publishers Ltd., 349-37.

Folyóirat cikk

Amir-Moazami, S. (2011) Dialogue as a governmental technique: managing gendered Islam in Germany. *Feminist Review*, 98(1), 9–27. Elérhető: doi.org/10.1057/fr.2011.8

Amir-Moazami, S. (2011) Pitfalls of consensus-oriented dialogue (Deutsche Islam Konferenz). *Approaching Religion*. 1 (1), 2-15. Elérhető: <https://doi.org/10.30664/ar.67465>

Anil, M. (2005) No More Foreigners? The Remaking of German Naturalization and Citizenship Law, 1990-2000. *Dialectical Anthropology* (29) 453-470.

Apatinga, G. A. (2017) “Biopower and Immigration”: A Biopolitical Perspective on Anti-Migration Policies. 7 (20), 38-45.

Butler, J. (2008) Sexual politics, torture, and secular time. *The British Journal of Sociology*. 59 (1), 1-23.

Burns, T. (2010) Capitalism, modernity and the nation state: A critique of Hannes Lacher. *Capital & Class*. 34 (2), 235-255. doi:[10.1177/0309816810365522](https://doi.org/10.1177/0309816810365522)

Dinc, C. (2011) From Gastarbeiter to people with migration background: a critical overview of German migration sociology. *Istanbul University Journal of Sociology*. 22 (3), 253-280.

Harvey, D. (2003) Az „új” imperializmus: felhalmozás kisemmizés által. *Fordulat*. (7), 79-106.

Koyuncu Lorasdağı, B. & Onur İnce, H. (2010) An Analysis of the Headscarf Issue in Feminist Debates in Germany”, *Uluslararası İlişkiler* 6 (24), 81-98. Elérhető: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/540022>

Lemke, T. (2002) Foucault, Governmentality, and Critique. *Rethinking Marxism*. 14 (3), 49-64. Elérhető: <https://doi.org/10.1080/089356902101242288>

Mendly, D. (2019) Biopolitics. *The Palgrave Encyclopedia of Global Security Studies*. Elérhető: https://doi.org/10.1007/978-3-319-74336-3_630-1

Paprádi Szilczl, D. (2018) Bevezetés a kritikai diskurzuselemzésbe. *Jel-Kép*. Elérhető: DOI: [10.20520/JEL-KEP.2018.3.3](https://doi.org/10.20520/JEL-KEP.2018.3.3). [Utolsó hozzáférés: 2022. április 6.]

Shen, S & Chan, W. (2018) A comparative study of the Belt and Road Initiative and the Marshall plan. *Palgrave Communications*. 4 (32) Elérhető: DOI: [10.1057/s41599-018-0077-9](https://doi.org/10.1057/s41599-018-0077-9)

Streeck, W. (2011) A demokratikus kapitalizmus válságai. *Fordulat*. (20), 73-97

Tecmen, A. (2020) *Migration, Integration and Citizenship in Germany between 1990 and 2018*. European Research Council. Elérhető: DOI: 10.5281/zenodo.3835345

Wacquant, L. (2012). *Három lépés a létező neoliberalizmus történeti antropológiája felé*. *Fordulat*, 18, 11-31.

Egyéb:

Bartha, A. (2011) Miskolci Egyetem Műszaki Földtudományi Kar, Földrajz Geoinformatika Intézet. *A Németországba irányuló migráció földrajza az 1950-es évektől napjainkig*. Elérhető: <http://midra.uni-miskolc.hu/document/24067/18861.pdf>

Nagy, K. (2019) A kapitalizmus kialakulása, avagy mi történt az angol vidéken? *Új Egyenlőség*. Elérhető: <https://ujegyenloseg.hu/a-kapitalizmus-kialakulasa-avagy-mi-tortent-az-angol-videken/>

Monbiot, G. (2017) *Neoliberalism, Climate Change, Migration: George Monbiot in conversation with Verso. Verso Books*. Elérhető: https://www.youtube.com/watch?v=Z7MFJ4EFezQ&ab_channel=VersoBooks

Pongrácz, D. G. (2021) *Női imámok: reformok és feminizmus a franciországi muszlim közösségben*. *Budapesti Corvinus Egyetem*.